

8. Шапорева О. А. Субстантиваты со значением лица в церковнославянских акафистах [Электронный ресурс] / О. А. Шапорева. – Режим доступа: <http://pstgu.ru/download/1278089228.shaporeva.pdf>

Мирослава Борщ

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ТЕКСТАХ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ

Формування антропоцентричної парадигми в сучасному мовознавстві пов'язане з інтересом вчених до феномену «людина-мовець» (Homo Loquens). Мова не може вивчатися без дослідження комунікативної функції, орієнтації на адресата. Бурхливий розвиток лінгвістичної прагматики призводить до того, що увага дослідників переноситься з того, що говориться, на те, що мається на увазі, який мовленнєвий намір рухає мовною особистістю при виборі тих чи інших мовних засобів. Тому закономірним є інтерес вчених до інтертекстуальності, яка представляє собою імпліцитну компресію смислів, що актуалізується автором і інтерпретується читачем з опорою на певні пресуппозиції і фонові знання.

У сучасній масовій комунікації послідовно відзначаються дві, на перший погляд протилежні, тенденції: перша – це прагнення до максимальної свободи, прояву творчої індивідуальності автора, а друга – це активне використання вже існуючих способів та форм виразу думки, для того, щоб дещо зменшити частку суб'єктивності і співвіднести свій власний текст із вже існуючими традиціями. Як один з найяскравіших проявів зазначених тенденцій можна розглядати активне звертання до різноманітних засобів використання прецедентності.

Вивчення прецедентних феноменів видається дуже важливим, оскільки знання універсальних і національно-прецедентних феноменів є показником приналежності до даної епохи і до культури країни досліджуваної мови. Взагалі прецедентні феномени вважають істотним елементом культурної грамотності мовної особистості.

Вивченням прецедентних феноменів займалися такі відомі лінгвісти, як Д. Б. Гудков, В. В. Красних, Ю. М. Караулов, Ю. А. Крістева, О. О. Ворожцова, С. С. Слишкін та ін.

Теорія прецедентних феноменів як один із виявів теорії інтертекстуальності розглядає запозичені елементи у структурі тексту як культурно навантажені знаки, що є ядреними елементами національної когнітивної бази [2, 11].

Прецедентні феномени, з одного боку, відображають національні стереотипи у сприйнятті та оцінці людей і подій, а з іншого боку, мають потужний маніпулятивний потенціал. Сприйняття прецедентних феноменів зумовлене наявністю відповідних фонових знань у адресата, а також специфікою самого прецедентного знака і характером його вживання в тексті.

Теорія прецедентності запропонована і обґрунтована Ю. М. Карауловим, який до числа прецедентних феноменів зараховує різнотипні одиниці – лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні одиниці.

Прецедентний феномен «є компонентом знань, призначення і зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальним і використаним у пізнавальному й комунікативному плані» [1, 16].

Слід відзначити, що прецедентні феномени можуть входити як до колективного когнітивного простору, так і в когнітивну базу. Залежно від того, в яку структуру входить прецедентний феномен, розрізняють і рівні прецедентності. Д. Б. Гудков говорить про три типи прецедентних феноменів:

1) соціумно-прецедентні, які відомі будь-якому пересічному представнику певного соціуму;

2) національно-прецедентні, відомі пересічному представникові певної національної спільноти;

3) універсально-прецедентні, відомі пересічній сучасній людині [1, 46].

Прецедентні феномени, з одного боку, відображають національні стереотипи у сприйнятті та оцінці людей і подій, а з іншого боку, мають потужний маніпулятивний потенціал. Сприйняття прецедентних феноменів зумовлене наявністю відповідних фонових знань у адресата, а також специфікою самого прецедентного знака і характером його вживання в тексті.

Предметом нашого дослідження та фактичним матеріалом стали прецедентні феномени та їх використання в сучасному журналі «Український тиждень».

Найбільшою є група феноменів, що походять з **міфології та фольклору**. В цій групі виділяються **універсальні ПФ**, такі що є складовими універсального когнітивного простору людства, походять з давньо-грецької та давньо-римської міфології, а також зі священних книг – Біблії, Корану, тощо.

Скриня Пандори – з поеми «Труди і дні» давньогрецького поета Гесіода (VIII-VII ст. до н. е.). У ній наводиться міф про Пандору (з грец : «всім обдарована»), прекрасну жінку, яку Зевс послав на землю, щоб покарати Прометея, що вкрав для смертних вогонь з Олімпу, і всіх людей, які насмілилися користуватися цим краденим даром. Пандорі перед відправленням на землю подарунки вручили всі боги-олімпійці, а Зевс їй підніс особливий дар – красиво прикрашену скриньку, але тут же попередив, що вона ніколи не повинна заглядати в неї. Пандора, не в силах протистояти цікавості, відкрила скриньку. Так люди були покарані Зевсом. Єдине, що залишилося на дні скриньки – Надія [11]. Вислів, використаний в реченні: *Можна зрозуміти небажання зачіпати скриню Пандори в час війни* (№ 28 (400) від 16 липня, 2015), пов'язаний із колонізованими та їх ситуацією, в якій вони опинилися. Про це свідчить наступне речення: *Але, швидше за все, двомовність просто бачиться прийнятним станом речей (колонізовані схильні вважати нормальною ситуацію, в якій вони опинилися)* (№ 28 (400) від 16 липня, 2015). Алегорично скриня Пандори означає джерело бід і нещастя, і цим джерелом в даному випадку являється влада.

Зі щитом чи на щиті – вираз з латинської: *Autcumscuto, autinscuta*.

Першоджерело вираження – твір давньогрецького історика Плутарха (бл. 45 - бл. 127) «Вислови лакедемонянок», в якому він повідомляє про те, як спартанка Горго, проводжаючи сина на битву з ворогами, простягнула йому щит і сказала: «З ним або на ньому». Пізніше цей вираз став вживатися (для більшої ясності) в загальновідомій формі. Інакше кажучи, спартанка Горго побажала синові або перемогти, або загинути (за звичаєм, убитих зазвичай виносили з поля бою на їх щитах). В статті ми бачимо цей вираз у заголовку, алегорично він означає або перемогти, добитися успіху, або програти, потерпіти невдачу в чому-небудь. Підсилює значення заголовку уривок із самої статті : *Тільки в умовах сякого-такого позірною миру її принаймні ще можна було якось зрозуміти. Нині ж, коли на карту поставлено все, пан або пропав, ховати шию в пісок лише задля того, щоб зберегти свою*

шкуру і маєтки, більше схоже на дурість і сліпоту, якщо не зраду (№ 33 (405) від 20 серпня, 2015). З речення стає зрозумілим політичний підтекст статті. В реченні є ще один вираз – *пан або пропав*, який по суті має те ж значення, що і попередній.

Ще одна підгрупа – це **національні ПФ**, вони є вживаними набагато рідше.

На чужому горбу в рай в'їхати/виїхати – крилатий вираз, що означає зробити щось за рахунок інших, викрутитися зі складної ситуації, підставивши інших. В інтерв'ю зі статті журналу цей вислів дещо трансформований, хоча значення свого не втратив, лише в даному випадку має політичне підґрунтя: *«Ми скооперували зусилля зі Сполученими Штатами, Великою Британією, Нідерландами та Малайзією, – розповів «Тижню» знайомий український дипломат. – Зрозуміло, що згадані країни допомагають не так нам, як собі, але в цьому єдиний примарний шанс для України домогтися процесу. Так, трохи на «чужому горбу», але в'їхати до цього «раю» мусимо. Самі не зможемо: не той ресурс, не та політична воля, не та підтримка»* (№ 28 (400) від 16 липня, 2015).

Сир у мишоловці (№ 1 (373) від 15 січня, 2015) – наступний заголовок статті, знову ж таки на політичну тему. Це трансформація відомої приказки: Безкоштовний сир – лише в мишоловці. Відчувається іронія та вказівка на те, що все безкоштовне, особливо в політиці, не завжди є добрим для народу.

Ще одна група феноменів це такі, які мають походження з **творів мистецтва**. Це такі ПФ, що походять з літератури, театру, кіно, живопису, тощо.

«Руслан і Людмила» – поема-казка російського поета О. С. Пушкіна. З прологу до поеми «Руслан і Людмила» (1820) А. С. Пушкіна (1799- 1837): *«...Там ступа с Бабою-Ягой Идет, бредет сама собой; Там царь Кашей над золотом чахнет; Там русский дух... там Русью пахнет!»*... Останні два рядки стали відомою фразою в наш час і вживаються в сучасних ЗМІ як заголовки статей політичного характеру: *Тут Русью пахнет* (№ 36 (408) від 10 вересня, 2015). Трансформовано лише одне слово, але значення виразу набуло дещо іншого значення. В іншій статті вжито ще один вираз з цієї поеми: *«Русский дух»* (№ 16 (388) від 23 квітня, 2015), знову ж як заголовок. У цій же статті використовуються ще два слова з цієї поеми. В статті «Неприємний осад» розмірковування на цю тему на певний час компенсувало задоволення від видовища, як побитий «богатир», програвши, сумно покидає український ринг (№ 16 (388) від 23 квітня, 2015), використовується образ богатиря з поеми: *...Там серед хмар перед народом Через ліси, через моря Чаклун несе богатиря..* В наступному реченні використовується образ витязів: *От би всі їхні «витязі» нас отак залишили!* (№ 16 (388) від 23 квітня, 2015). В поемі ці рядки звучать так: *І тридцять витязів чудових Із хвиль виходять смарагдових.*

Назва відомої комедії Шекспіра (в першому російському перекладі «Укрощение строптивой», 1843) стала крилатим висловом, який використовують, коли йдеться про жорсткі засоби тиску [15]. У статті заголовок *Приборкання норавливих* (№ 13 (385) від 2 квітня, 2015). До статті є підзаголовок: *Влада вдосконалює інструментарій тиску на представників опозиції, а ті й надалі створюють для цього передумови.* З нього стає зрозумілим, що символізує даний вислів.

Не менш вживаними є феномени, джерелом яких виступають **історичні події та постаті**.

В. І. Ленін – радянський політичний і державний діяч, один з організаторів і керівників Жовтневої революції 1917 року в Росії. З іменем цієї людини пов'язане явище «ленінопад» — хвиля демонтажів і пошкоджень пам'ятників В. Леніну та іншим

комуністичним, радянським політичним діячам ХХ століття в Україні, що розпочалася під час Київського Майдану в 2013-2014 рр. Вислів вживається в реченні: *Український лєнінопад після Рєволюції гідності не був, на перший погляд, прямо пов'язаний із поваленням режиму Януковича, однак люди зрозуміли, яке значення має символічний розрив із минулим* (№ 1 (373) від 15 січня, 2015). В даному випадку вислів вжито для вказівки на минулу владу В. І. Леніна і відображення іронічного підтексту.

В статті маємо ще одну вказівку на діяльність Леніна та подібних, а саме діяльність Ф. Е. Дзєржинського, В. Я. Чубарева та П. П. Постишева. Всі ці діячі відіграли значну роль в державних справах радянської України. У статті їм надано зневажливого ставлення і їх імена звучать як загальні назви і пишуться з малої літери: *Захаращений лєніними-дзєржинськими-чубарями-постишевими регіон не має шансу стати якимось іншим, окрім радянського* (№ 1 (373) від 15 січня, 2015).

Оттепель – назва повісті (квітень 1954 р.) радянського письменника і публіциста Іллі Григоровича Еренбурга (1891-1967). Також це назва періоду радянської історії (перші роки правління Першого секретаря ЦК КПРС М. С. Хрущова), який був відзначений звільненням багатьох репресованих у сталінські часи, пом'якшенням суспільного клімату [11]. Вираз набув загальноновживаності і вживається в сучасних ЗМІ в іронічному підтексті: *Як і колись смерті Політковської, Матнітського, Новодворської та багатьох інших. Бо це суспільство у глибині душі боїться змін і не хоче їх. Хіба що тільки як прийде до влади якийсь новий «барін» і запропонує «оттепель» або «перестройку»* (№ 9 (381) від 5 березня, 2015). У реченні вживається ще один вислів – «перестройка». Слово набуло самостійного політичного значення відразу ж після квітневого (1985) Пленуму Центрального Комітету КПРС, на якому з промовою про «перебудову» виступив Генеральний секретар ЦК КПРС Михайло Сергійович Горбачов (р. 1931). Згодом цей вислів став асоціюватися з його ім'ям, політикою і її результатами [11].

Загалом було проаналізовано 50 одиниць, серед яких 22 випадки, або 44% мають походження з фольклору та міфології, 17 випадків або ж 34% – з творів мистецтва, 11 випадків, або 22% пов'язані з історичними подіями та постатями.

Трансформація даних прецедентних феноменів створює ефект несподіваності й робить текст експресивним, таким, що виражає ставлення автора статті до зображуваного. Прецедентні феномени у публікаціях на політичну, соціальну тематику дають змогу зробити повідомлення більш яскравим, таким, що привертає увагу. Крім того, вони вносять у виклад елементи мовної гри, пропонують читачам або досить прозору, або складну загадку.

Отже, використання прецедентних текстів та імен є продуктивним засобом експресивності у текстах сучасних ЗМІ.

Список використаної літератури

1. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности / Д. Б. Гудков – М., 1999. – 264 с.
2. Загнітко А. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксис / А. Загнітко // Донецький вісник наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. Серія: Мова. – 2007. – Т. 16. – С. 5-20.
3. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – Вид. 2-е перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1975. – 336 с.